

Las emprimas emnas en la vita d'in giat

Fatgs interessants davart in dals animals da chasa preferids

■ **Gia dapi millis d'onns vivan ils giats ensem cun ils umans ed èn daven-tads in dals animals da chasa preferids. Malgrà quai han els mantegnì las caracteristicas da lur antenats selvadis: els èn anc adina fitg autonom, ils giattels sa sviluppan svelt ed èn independents aifer curt temp.** La preschenta-ziun da chattà.ch da quest'emna dat in sguard pli profund a las emprimas emnas en la vita d'in giattel, cunzunt a la fasa da naschientscha ed al svilup dal pitschen animal tshorv al chatschader da mieurs.

Ina giatta porta nov emnas fin ch'els pitschens naschan. En la natira tshertga la mamma in lieu protegi per parturir per ch'els novnaschids na morian betg gist dal fraid. Or-mons dattan l'impuls a las deglias. Ils pitschens en la vaschia trasparente vegnan lura pressads tras la nadira, il culiez da la madra, or en il mund.

Ils emprims respirs

Ils giats, sco tut ils mammals, sa sviluppan en la madra. Els sa nutreschan sur la placenta. La placenta giascha en la paraid da la madra e vesa ora sco in gniorm. Quest organ transporta l'oxigen e las substanzas nutritivas dal sang da la mamma en quel dal pitschen. La corda da l'umbli collia il pitschen cun la placenta. Durant la naschientscha sa distatga la placenta da la paraid da la madra; la corda da l'umbli la collia però anc adina cun il pitschen. Curt suenter il pitschen vegn pressada er la placenta tras la nadira, la vaschia schloppa, l'aua cula ora. La corda da l'umbli tshunca u vegn morsa tras da la giatta. Uschia vegn interrutta la colliaziun cun la placenta ed il pitschen sgnappa per l'emprima giada aria.

Il giattin novnaschì spetga fin che la placenta sorta da la madra. En quest temp enquaglia il sang en la corda da l'umbli. Uschia na perda il pitschen betg tut il sang cura che la mamma morda tras la corda. Lura maglia la giatta la placenta, e quai per duas raschuns: d'ina vart survegn ella qua tras substanzas nutritivas che mancassan ad ella, tant pli ch'ella na po betg ir uss a chatscha; da l'autra vart attirass l'odur da la placenta mustgas ed inimis. Lura litga la mamma il pitschen e sienta il pail che tegna chaud il giattel. Il sientar ils giattels è detg fadius per la mamma: ella als sto litgar e sientar entant ch'i nascha gia il proxim frar u la proxima sora. Ina giatta selvadia attatga en questa situaziun mintgin che vegn memia datiers. Er ils pitschens

Ils fastizs e las passidas dal giat

Il giat da chasa va sin la detta-pe. Il fastiz dal giat mussa che la detta-pe e las trais ballas èn detg ord l'auter. Ins na vesa naginas griflas. Il giat mussa las griflas mo sch'el dovra ellas. Er il polesch, l'emprim det-pe da la tschatta davant, na cumpara betg en la passida perquai ch'el è memia aut. Els fastizs da las tschattas davant e davos èn perquai bunamain identics.

Ils fastizs d'in giat en la naiv.

RAINER FREYNHAGEN/PIXELIO.DE

Ils giattels baivan mintgin da «ses» tettel.

REGINA KAUTE/PIXELIO.DE

sgriflan e spidan sch'els vegnan smanatschads. Ina giatta da chasa sa fida da l'uman ch'ella enconuscha; ils giattins sgnuffan dentant si per mintgin ed avran lur bucca senza dents.

La giatta fa mintga giada 4 fin 5 pitschens. Els giattels naschan mintgamai cun ina distanza da var 20 minutas, in suenter l'auter.

Animals lactants tshorvs e surds

Ils mammals tettan lur pitschens. Il latg vegn or da las glondas da latg che pendan en duas retschas vi dal venter da la mamma. Giats han plirs tettels, e sco ils auters animals cun unghla han els ils tettels tranter las chommas davos. Els ormons feminins estrogen e progesteron fan crescer las glondas da latg durant la purtanza. In auter ormon, il prolactin, è responsabel per la produczion dal latg. Il latg cuntegna tut las substanzas nutritivas, ils vitamins ed ils liquids ch'il giattel dovra per crescer. Era femellas che na portan betg pitschens san producir latg; ellas crain d'avair pitschens e sviluppan ils medems sintoms sco las mammas. Questas «bailas» han ina funcziun impurtanta en la natira: en cas ch'ina mamma mora, tiran ellas si ils pitschens orfens.

Ils giattels baivan entaifer in'ura l'emprima giada latg da la mamma. Il pli vegl giattin tetta pia gia, cura ch'il pli giuven nascha. Els giattins naschan cun eglis serrads. Els n'audan l'emprim nagut. Els savuran dentant il latg da la mamma. Cun agid dal barbis, dal nas e da las toppas tshertgan els il venter chaud da la mamma. Els prendan en bucca in dals tettels e tshitschan fin ch'i vegn latg. Svelt chattan els lur «agen» tettel e baivan lura adina be da quel. Sch'ina giatta ha blers pitschens, baivan els en roda.

Independents suenter paucas emnas

Mammals dovan blier dapli temp ed energia per lur pitschens ch'auters animals. In insect po metter tshients e tshients dad ovs senza stuaier cuar els. In erizun da mar metta millis e millis dad ovs en l'aua e n'ha lura pli nagut da far cun els. Mammals han per il solit plitost paucas pitschens. Els s'occupan dentant intensivamain cun quels. Els pavlan lur pitschens, tegnan els a chaud, defendan, train si e pertgiran els fin ch'els pon guardar da sasez.

La giatta guarda da ses pitschens fin ch'els èn independents e chattan sez da magliar. Suenter be nov emnas san els gia viver persuls. Il di da la naschient-

tscha paisa il giattin var 50 grams. Set dis pli tard paisa'l giat var 100 grams. Els eglis s'avran, il giattin na vesa dentant betg anc furmas e colurs. L'emprim sto el chapir quai ch'el vesa, e quai dovra temp. La mamma lava ses pitschens cun la lieunga. Ella maglia er ils cacs e litga si il pisch da ses giattins. Quai è impurtant surtut en la natira, perquai ch'in gnieu malnet e tuffalent attirass spert inimis.

Suenter 21 dis èn ils eglis e las ureglias averts ed il giattin po tegnaire dretg si il chau. El paisa quatter giadas dapli ch'il di da sia naschientscha. Els muscels èn pli fermes, ed el sa mova adina meglier. Las chommas èn pli lungas, ed il giattin po gia ir sin tuts quatter. Sch'el sa senta en privel, miaula el dad aut e mussa ses dentins da latg; quels cumparan suenter duas fin trais emnas.

Suenter in mais èn las chommas anc adina curtas, il giattin chamina dentant gia detg bain. El banduna il gnieu persul per ir a spass e per giugar. Il giattin sa fa uss adina pli independent. El baiva adina damain latg da sia mamma e maglia adina dapli pavel da giats. Mintgatant porta la mamma ina mieur en il gnieu, uschia emprendan ils pitschens a conuscher lur preda.

Cun 42 dis ha il giattin anc adina in chau detg grond e chommas plitost curtas en proporziun cun il rest dal corp. Tut en tut sumeglia el dentant adina dapli in giat creschi. Ussa banduna'l il gnieu pli savens per ir a spass e per far termagls cun ses fragliuns. Il giattin stat adina pli segir sin sias chommas e sa mova adina meglier. El sa

curre, siglir e raiver, ma el na va mai memia lunsch davent da chasa. El maglia uss dapli charn, floccas ed auter pavel da giats; il latg da la mamma è dentant anc adina fitg impurtant, perquai ch'el cuntegna bleras substanzas nutritivas.

Anc pitschens ma gia detg independents.

IMI/PIXELIO.DE

Ils blers giattins èn independents cun nov emnas. Era sche la famiglia stat anc ensem, pudessan els guardar per sasez. Ins pudess era als separar da lur mamma. Els giattins giogan bunamain adina. Cun giugar emprendan els d'ir a chatscha e d'evitar privels. Giugond per exempel cun in chanè treneschan ils giattins a coordinar ils eglis e las toppas; lur reacziun vegn adina meglier e las griflas adina pli fermas; els mordan e stiran vi da lur «preda».

barschun. La lieunga serve per sa stregliar, la spida dischinfetescha e nettegia il pail. Cun ils dents da morder eliminescha il giat pails morts, pelletscha, merdas e parasits sco cun ina pinctetta. Las toppas davant vegnan fatgas umidas, perquai ch'il giat las dovra per lavar tshellas parts dal corp. Cun ellas nettegia el lura il culiez, las ureglias, ils eglis ed il barbis.

Il giat è fitg flexibel e po litgar bunamain tut las parts dal corp. El lava sias chommas e toppas il meglier cun giaschier. El nettegia las plantas-pe, chatscha ora sias griflas e liberescha ellas dals rests dal butin. Per lavar las parts davos tegna il giat savens ina chomma davos il chau. Uschia po'l lavar il venter ed il tgil.

Il pail in pau umid da la spida sienta prest e daventa puspè lom. Cun sa lavar stritga il giat in grass da la pel en il fol. Quest grass furma in film che tegna davent l'aua e protegia l'animal cunter bacils.

La preschenta-ziun:

Dossier «Giats»

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=1478
www.chattà.ch

Tgi che vul daventar in bun chatschader, trenescha l'emprim cun ils fragliuns.

I. GLÖCKEL/PIXELIO.DE